

УДК 327

Щерба О. В.,
Черник П. П.**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН
МІЖ УКРАЇНОЮ І ТУРЕЧЧИНОЮ У ПЕРШІЙ ДЕКАДІ ХХІ СТОЛІТТЯ**

В статті висвітлено становлення партнерських відносин між Україною і Туреччиною та розвиток політичного діалогу. Охарактеризовано українсько-турецькі відносини початку ХХІ століття. Визначено роль і місце України в зовнішньополітичних концепціях Туреччини.

Ключові слова: міжнародні відносини, політичний діалог, геополітична ситуація, співпраця.

Щерба О. В., Черник П. П. Становление и развитие политических отношений между Украиной и Турцией в первой декаде XXI столетия

В статье рассмотрено становление партнерских отношений между Украиной и Турцией и развитие политического диалога. Охарактеризованы украинско-турецкие отношения начала XXI века. Определены роль и место Украины во внешнеполитических концепциях Турции.

Ключевые слова: международные отношения, политический диалог, геополитическая ситуация, сотрудничество.

Shcherba O. V., Chernyk P. P. Becoming and development of political relations between Ukraine and Turkey in the first decade of XXI century

The article highlights the development of partnership relations between Ukraine and Turkey and development of political dialogue. Ukraine-Turkish relations this stage are characterized. The role and place of Ukraine in foreign concepts of Turkey is determined.

Key words: international relations, political dialogue, geopolitical situation, cooperation.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин Туреччина є авторитетною регіональною державою, має значний потенціал до подальшого нарощування свого впливу. Дослідження українсько-турецьких “сусідських” взаємин є актуальним і важливим напрямом у сфері міжнародних відносин. Завдяки географічному розташуванню Україна та Туреччина стали взаємодоповнюючими сторонами комунікаційного коридору між Європою та Азією. Для України Туреччина – ключова держава у розвитку відносин з країнами Близького Сходу та Східного Середземномор’я.

Мета роботи – висвітлити особливості процесу становлення та перспективи розвитку партнерських відносин між Україною та Турецькою Республікою.

Зазначена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- висвітлити становлення партнерських відносин між Україною і Туреччиною та розвиток політичного діалогу;
- охарактеризувати українсько-турецькі відносини початку ХХІ століття;
- зазначити роль і місце України в зовнішньополітичних концепціях Туреччини.

Методологічний інструментарій дослідження склали досягнення таких наук, як геополітика і теорія міжнародних відносин [1]. Використано такі методи дослідження класичної геополітики, як системний, порівняльний, історичний, нормативно-ціннісний та ін., що дозволило авторам комплексно проаналізувати наявний емпіричний матеріал та зробити чіткі, зрозумілі висновки [5, с. 33–37].

Аналіз попередніх досліджень. Окремі сторінки українсько-турецьких взаємин

відкривають у своїх працях В. Сергійчук, Б. Сергійчук, І. Черніков [8]. Загальну характеристику на рівні кількісних показників подають вітчизняні дипломати [1, с. 5; 10, с. 86]. Більш докладне обґрунтування південного вектора зовнішньої політики України знаходимо у працях вітчизняних сходознавців Ю. Скорохода, Н. Пророченко [9, с. 243; 7, с. 42]. Проте слід відзначити, що власної школи тюркології в Україні немає.

Отже, об'єктом дослідження є українсько-турецькі взаємини початку ХХІ століття. Предметом дослідження виступає політична співпраця України та Туреччини.

Виклад основного матеріалу. Історичні джерела вказують, що перші контакти України з Туреччиною носили конфронтаційний характер: Україна цікавила Туреччину як країну походження рабів. Період існування Української козацької держави можна вважати початком розбудови дипломатичних відносин з сусідньою країною. А переломним моментом у цих відносинах стала зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького, коли стосунки зі Стамбулом наблизились до моделі “стратегічного партнерства проти спільної загрози” [3, с. 134; 12, с. 86]. Тож, коли 16 грудня 1991 р. Туреччина однією з перших визнала незалежність новітньої Української держави, а 3 лютого 1992 р. було підписано протокол про встановлення дипломатичних відносин, ми можемо вважати це відновленням партнерських взаємин вже на міждержавному рівні [10].

В історії двосторонніх відносин важливим став перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Турецької Республіки 3–4 травня 1992 р., в ході якого підписано Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою [12, с. 86]. Після наступного візиту (вже Президента Л. Кучми 26–28 листопада 1996 р. до Туреччини) до початку ХХІ ст. активно відбувалась реалізація нової зовнішньополітичної концепції України – надання першочергового пріоритету відстоюванню економічних інтересів держави.

Початок ХХІ ст. відзначився підписанням Угоди про створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва (2 квітня 2001 р.) і Спільного плану дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки щодо розширеного співробітництва (2 квітня 2004 р.).

Після отримання Україною незалежності політичний діалог між двома державами був доволі активним. Країни співпрацювали не тільки на двосторонньому рівні, а й у межах міжнародних установ, таких, як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, та організацій регіонального співробітництва (ОЧЕС, BLACKSEAFOR). Туреччина сприймала Україну як силу, яка може стати союзником у деякому обмеженні експансіоністських намірів Росії.

З розпадом СРСР відносини Росії і Туреччини мали ситуативний характер, відзначалися деякою напруженістю та відсутністю конструктивного політичного діалогу. Проте ситуація, що склалася в Україні (неузгодженість дій гілок влади, занепад економіки, періодична конфронтація з Росією, пасивність України щодо впровадження проголошених ініціатив), створила імідж слабкої країни і сприяла переорієнтації Туреччини на співробітництво з Росією.

З 2010 р. відбувається поступове відновлення українсько-турецьких відносин. Налагоджується політичний діалог, що сприяє усвідомленню необхідності розробки нового формату розвитку як двостороннього, так і регіонального співробітництва, що обумовлено пошуком нових ринків і необхідністю розширення зон впливу як у географічному, так і в галузевому вимірах. Так, вперше за останнє десятиріччя серед пріоритетних зовнішньополітичних партнерів Туреччини була згадана Україна.

Під час робочого візиту Президента України В. Януковича до Туреччини (7–8 червня 2010 р.) сторони принципово погодилися вивести взаємини на рівень стратегічного партнерства, погодили текст Декларації про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою. Очолити Раду мають глава турецького уряду та Президент України.

У другій декаді вересня 2012 р. відбулося вже друге засідання українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня за участю Президента України, який наголосив про готовність подальшої двосторонньої співпраці та необхідності наповнення відносин новими конкретними проектами [10].

Турецьке керівництво демонструвало та продовжує дотримуватись лінії поведінки у Чорноморському регіоні, нахиленої в бік України, якщо остання доклататиме зусиль для співпраці. Взаємини з Туреччиною у політичній сфері характеризуються відсутністю проблемних питань, що могли б зашкодити подальшому розвитку добросусідських стосунків. Наміри сторін вивести такі стосунки на рівень стратегічного партнерства мають всі шанси бути реалізованими, адже сторони однаково рівноправно усвідомлюють суть партнерських відносин, виробляють чіткі механізми реалізації та координації стратегічних інтересів, співпрацюють у декількох стратегічних сферах [13, с. 18].

Україна та Туреччина плідно співпрацюють в рамках міжнародних організацій і налагодили взаємовигідний механізм підтримки під час виборів до керівних міжнародних органів та у питаннях узгодження позицій під час голосувань. Погляди сторін з основних питань міжнародного життя в цілому збігаються. Існуючі розбіжності не впливають на прийняття кінцевого рішення.

Щодо співпраці у євроінтеграційній сфері, то Україна та Туреччина узгодили взаємні наміри набуття членства в ЄС. Для обох країн вони є головними зовнішньополітичними цілями та не суперечать інтересам жодної зі сторін. Досвід Туреччини в євроінтеграційному напрямі представляє особливу цінність для України.

Туреччина є одним із головних торговельно-економічних партнерів України. Розвиток взаємин з цією країною знаходиться серед пріоритетів: Туреччина посідає друге місце (після Російської Федерації) серед основних споживачів українських товарів.

Енергетично-паливний комплекс Туреччини перебуває у процесі реалізації низки проектів з будівництва нафто- та газопроводів регіонального значення. В недалекій перспективі Турецька Республіка може перетворитись на серйозного гравця з транспортування енергоносіїв (альтернативних російським) на світові ринки. Отже, двостороннє співробітництво з Туреччиною в енергетичній сфері набуває дедалі більшої актуальності і є важливим для національних інтересів України. Між сторонами налагоджено плідний діалог у цій сфері. Туреччина висловила готовність: надавати підтримку Україні щодо її участі в реалізації проекту транспортування енергоносіїв з Каспійського регіону до країн Європи – “Набукко”; розвивати співробітництво в модернізації турецької газотранспортної системи та в сфері атомної енергетики. Створено міжвідомчу робочу групу з питань співпраці в сфері енергетики [2].

Не можна залишати поза увагою співпрацю держав у військовій та військово-технічній сфері. Співробітництво між оборонними відомствами України і Туреччини набуває системного та комплексного характеру за такими напрямками: воєнно-політичний діалог, співробітництво між видами збройних сил; спільна участь у навчаннях; обмін досвідом з питань розвитку збройних сил; співробітництво у галузі військової освіти; мовна підготовка [2].

Вагомою причиною особливої зацікавленості Туреччини у своїх північних сусідах є тюркський, в Україні – кримськотатарський чинник. У Криму проживають, як відзначив турецький президент, “наші брати”. Туреччина вважає не тільки своїм обов'язком, але й обов'язком інших держав надати їм допомогу.

Для Туреччини Крим завжди був регіоном життєвоважливих інтересів, і посилення її впливу на півострові можна розглядати як одне з пріоритетних стратегічних зовнішньополітичних завдань турецького керівництва. За словами Надзвичайного і Повноважного Посла Туреччини в Україні Аджара Гермена, “питання про те, наскільки гарними будуть відносини Туреччини з Україною, безпосередньо пов'язані із Кримом”. Не маючи власної громади в Криму, Туреччина працює з кримськотатарським населенням як зі

свою діаспорою. Вона не тільки піклується про татарське населення півострова, але й опирається на кримських татар у проведенні своєї геополітичної стратегії в Причорномор'ї. Для впливу на кримських татар Анкара використовує не тільки спільність мови і культури двох народів, але і наголошує на їхніх історичних зв'язках. Туреччина є одним із важливих зовнішньополітичних партнерів Меджлісу. Їхнє співробітництво здійснюється за такими основними напрямками: репрезентація Анкарою інтересів Меджлісу на міжнародній арені; створення спільних підприємств за участю кримськотатарських бізнесменів, гуманітарна допомога по лінії "Червоного Півмісяця"; навчання кримськотатарської молоді у навчальних закладах Туреччини; матеріальна допомога у галузі освіти і культури; співпраця мусульманських релігійних діячів, допомога в організації ісламської освіти, у будівництві мечетей й інших культових споруд. Як відзначив М. Джемільов, коментуючи результати парламентських виборів у Туреччині 2002 р., кримські татари завжди будуть у центрі уваги турецьких політиків незалежно від їхніх політичних поглядів. На його переконання, активними чинниками, що формують позицію Туреччини, є власне думка турецької громадськості і, безумовно, вплив кримськотатарської діаспори [4].

Кримський центр гуманітарних досліджень Інституту геополітики надає інформацію провокативного характеру: під патронатом Туреччини здійснюється і пантюркістська діяльність Меджлісу. Представники кримських татар регулярно беруть участь у різного роду заходах і форумах загальнотюркського характеру. У даний час існує і підтримується тісний зв'язок із кримськотатарськими меджлісами Туреччини, де їх нараховується більше десяти, а також Німеччини, Румунії, Болгарії, Литви, США.

Потреба в модернізації інфраструктури Автономної Республіки Крим змушує її керівництво шукати іноземних інвесторів. Останнім часом серед них з'явилися і представники Туреччини. З огляду впливу Анкари на кримських татар, деякі українські аналітики висловлюють думку, що надмірне посилення турецьких економічних позицій у Криму за певних обставин може послужити додатковим катализатором для дестабілізації ситуації на півострові [11].

Утім, визнаючи значну зацікавленість Туреччини у долі кримських татар та об'єктивно оцінюючи вплив турецького фактору на розвиток етнополітичної ситуації в Криму, не варто перебільшувати чутки щодо політичних та економічних впливів Туреччини у кримському регіоні, а тим більше – про турецьку загрозу, чим активно займаються ліві, проросійські та власне російські ЗМІ.

Україна та Туреччина, перебуваючи на стику європейської та азіатської культур, мають можливість стати нерозривним мостом співробітництва між Чорним, Балтійським та Середземним морями. Турецька сторона підтримує Україну у її прагненнях стати частиною євроатлантичної системи безпеки, а також архітектури безпеки Чорноморського регіону, як і її відносини з міжнародними організаціями. Завдяки спільним прагненням Туреччина і Україна повинні об'єднати зусилля у формуванні безпеки та економічної динаміки у великому регіоні від Європи до Середньої Азії. Туреччина розглядає свої взаємини з Україною з точки зору більш широкої структури безпеки, яка пов'язана зі збереженням балансу сил у Східній Європі та Чорноморському регіоні. Україна займає центральне положення в цій структурі, її безпека так само важлива для турків, як і для народу України.

Отже, розвиток взаємин між Україною та Туреччиною характеризується високим рівнем довіри та порозуміння. Налагоджено плідний консультативний механізм співпраці практично у всіх сферах міждержавного діалогу. Сторони мають спільність поглядів на основні напрями міжнародної діяльності і співпрацюють в багатосторонньому форматі. Українсько-турецьке співробітництво є важливим чинником безпеки й стабільності в Чорноморському регіоні. Існує значний потенціал подальшого розвитку співробітництва у сферах, що мають стратегічне значення для обох країн, зокрема в торговельно-економічній сфері, енергетиці, транспортній галузі та ін. Проте відсутність чіткого механізму втілення в життя двосторонніх домовленостей не дає можливості в повній мірі задіяти існуючі резерви.

Для України важливою є активізація та розбудова нового формату відносин з Турецькою Республікою. Це допоможе перевести існуючі відносини на рівень стратегічних, відновити роль України як пріоритетного партнера у Чорноморському регіоні, використовувати досвід та підтримку щодо вступу до європейських структур та співпраці з євроатлантичними структурами, використовувати кримськотатарський чинник як мотив посилення співпраці щодо розвитку Кримського півострова, розвивати міжцивілізаційний діалог.

Україна здатна відігравати вирішальну стабілізуючу роль у Чорноморському басейні завдяки надзвичайно вигідному геополітичному розташуванню. Проте реалії кінця ХХ – початку ХХІ ст. не відповідали дійсному потенціалові нашої держави. Внутрішня політична слабкість та непослідовність зовнішньополітичних пріоритетів владної еліти стали деструктивним фактором у розвитку міждержавних зовнішньополітичних відносин. Необхідною умовою формування безпекових структур у Чорноморському регіоні є чітке визначення концепції побудови спільної регіональної ідентичності причорноморських країн, що сприяло б їхньому входженню до Євросоюзу.

Вкрай важливим для подальшої повноцінної співпраці в усіх задекларованих сферах є забезпечення формування позитивного іміджу України у Туреччині за допомогою теле-, радіо- та матеріалів друкованих ЗМІ, а також нейтралізації негативного іміджу Туреччини, пов'язаного з кримським питанням, серед певної частини населення України.

Список використаних джерел і літератури

1. Долгов І. О. Не лише Чорне море єднає нас. Посольству України в Туреччині 10 років: минуле, сьогодні, майбутнє / І. Долгов // Політика і час. – 2003. – № 1. – С. 5.
2. Корсунський С. В. Українсько-турецькі відносини: минуле, сьогодні, завтра / С. В. Корсунський // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2011. – С. 24–31.
3. Кримський А. Історія Туреччини: звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності / А. Кримський ; НАН України, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К. : Олір; Львів, 1996. – 288 с.
4. Крымский вектор в турецком измерении [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://aspects.crimeastar.net/press/interview/int8.php>
5. Кудряченко А. Геополітика / А. Кудряченко, Ф. Рудич, В. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 293 с.
6. Основи теорії міжнародних відносин. Навчальний посібник / М. Бучин, М. Гетьманчук, У. Ільницька та ін. – Львів : Академія сухопутних військ, 2010. – 240 с.
7. Пророченко Н. Туреччина: історія, культура, географія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. О. Пророченко. – К. : Світ знань, 2005. – 230 с.
8. Сергійчук Б. Історичні традиції порозуміння між українським і турецьким народами / Б. Сергійчук, В. Сергійчук // Україна – Туреччина: минуле, сучасне та майбутнє: збірник наукових праць. – К. : Денеб. – 2004.
9. Скороход Ю. С. Украина и Ближний Восток / Ю. С. Скороход, Л. И. Скороход // Ближний Восток и современность: Сб. науч. ст. – М. : Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2001. – Вып. 11. – С. 233–251.
10. Угоди, багатосторонні договори, документи про співробітництво з Турецькою Республікою [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/?cat>
11. Чужие среди своих: крымские татары в Украине. Часть третья. Исламский ренессанс [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.context-ua.com>
12. Шишкіна В. Історико-політичні підстави українсько-турецького партнерства / В. Шишкіна // Політика і час. – 2005. – № 5. – С. 84–94.
13. Шишкіна В. Чорноморський вектор зовнішньої політики Туреччини: історична ретроспектива і сучасність / В. Шишкіна // Людина і політика. – 2004. – № 1 (31). – С. 12–26.